

Celestin Tomić

DESET ZAPOVIJEDI - DEKALOG

Deset zapovijedi velika su povelja slobode, znak istinske slobode, putokaz Božjemu narodu kroz povijest. Polazište, jezgra i svrha svih zakona. Sadrži vrednote koje su trajne, vječne: obrana života, slobode, pravde, čovječnosti.

Za židovstvo Dekalog je sažetak teologije i religioznoga života. Za Isusa i Pavla on je životni oblik i uvjet za ulazak u kraljevstvo Božje. Za otačku predaju Dekalog je temeljni oblik života kršćanina koji u njemu otkriva zapovijed ljubavi. On za sva vremena ostaje velika povelja kršćanske etike i istinskih vrednota.

Kada se nakon duge i tragične noći drugoga svjetskog rata godine **1945.** pokazala zora novoga dana, sastalo se deset pisaca da naprave bilancu krvavih ratnih sukoba i preostalih nada. Zašto deset? Zato što je Dekalog bio u temeljima poništen. Svaki će pisac obraditi jednu od deset zapovijedi. Naime, svaka, ako je srušena, baca svijet u propast i uništenje. Ako se opslužuje, omogućuje svijetu da se izvuče iz svojih ruševina i stvori ljepši, ljudskiji, bratskiji svijet.

To zorno izriče i jedan židovski midraš. Kralj Salomon putovao je zemljom želeći upoznati sve njezine krajeve. I dođe tako u neki kraj na kraju zemlje. Kraj mračan, u njemu neka bića ljudskoga lika, i kreću se i govore kao ljudi. Pita ih kralj Salomon tko su. A oni odgovore: mi više nismo ljudi. Nekada smo bili dok su nam svijetlile ploče s Deset zapovijedi. Ali smo gasili jednu po jednu, počevši od desete. Kad smo ugasili i prvu — »Ja sam Gospodin, Bog tvoj... Nećeš imati drugih bogova osim mene« — preostali smo biti ljudi.

Taj nam midraš najbolje osvjetljuje i današnje tjeskobno stanje u svijetu u kojemu se gase istinske vrednote, čovjekovo dostojanstvo i životni smisao. Zato je proučavanje Dekaloga uvijek bilo aktualno, a pogotovo danas u svijetu ugroženom ekološkim opasnostima, atomskom zimom, novovjekovnim »kugama«, unutrašnjim stresovima i strahovima od straha...¹

I. PODRIJETLO DEKALOGA

Ime

Prvi put ime *dekalogos* susrećemo kod svetog Ireneja.² Naziv susrećemo u Bibliji (*aseret haddebarim*, Izl 34,28; Pnz 4,13; 10, 4), što stari grčki prijevod prevodi s *deka logoi*. Dakle, ne radi se o zapovijedima (*mišpat, nomos*), već o *dabar* — riječ. Nije, prema tome, neki popis zakona, već su to Deset Božjih riječi. A Božja riječ stvara i podržava, spašava i posvećuje, izbavlja i daje. Ona ostvaruje djela stvaranja, spasenja, izbavljenja; daje slobodu, radost, mir, život, sreću, ljubav... Riječ je Božja kao voda koja natapa, prožima zemlju, daje kruh za jelo, za život. Tako se od Božje riječi i s Božjom riječi živi. Ona nije daleko, blizu je svakome (Pnz 30, n—14). Potrebniija je za život od kruha.

I Novi zavjet, kada spominje Dekalog, ne kaže da je to zakon — *nomos*, nego proglas, navještaj, objava Božje volje [*entole* — Mk 10,19; Mt 19,17; Lk 8,20; Rim 13,9). To je Božja riječ, objava njegove volje, koja, ako je poslušamo, u nama ostvaruje istinsko dostojanstvo čovjeka kao osobe, i otkriva nam životni smisao.

Stoga Dekalog nije obrazac vjere, ni sažetak naravnoga etičkog zakona, ni neki katekizam — iako je donekle sve to — nego objava Boga, koji je ljubav i milosrđe svojem narodu koji je izveo iz zemlje ropstva.³

¹Izbor iz literature: J. MEINHOLD, *Der Dekalog*, Glessen 1927; A. EBERHARTER, »Dekalog«, *DBS U*, 341—351; E. NIELSEN, *Die Zehn Gebote*, Kopenhagen 1963; J. SCHREINER, *Die Zehn Gebote im Leben des Gottesvolkes*, München 1965; Y. YADIN, *Tefillin from Qumran*, Jerusalem 1967; B. REICKE, *Die Zehn Worte im Geschichte u. Gegenwart*, Tübingen 1973; H. GESE, *Der Dekalog als Ganzheit betrachtet von Sinai zum Zion*, München 1974; E. L. EHRLICH, *Die Zehn Gebote — aktuell*, Wien 1978; S. BEN-CHORIN, *Die Tafeln des Bundes*, Tübingen 1979; C. TOMIĆ, »Deset zapovijedi — Dekalog«, u *Izlazak*, Zagreb 1979., 228—253; L. J. MILIĆ, *I comandamenti: segnali stradali verso la libertà*, LDC, 1986; FRANK-LOTHAR HOSSFELDT, *Der Dekalog*, Göttingen 1982; R. OBERFORCHER, T. DE-XINGER, M. HUTTER, u *Bibel u. Liturgie* 2 (1986) 74-85; 86-95; 96-104.

²IRENEJ, *Adv. haer.*, 4, 15; PTOLOMEJ, *Ep. ad Florian* 3, 2.

³Dekalog je bio jutarnja i dnevna molitva i u hramu i privatno, a ispisan je bio na tefillin i mezuzah. To potvrđuu i tekstovi Misne i papirus Nash. Smatra se liturgijskim tekstom. Filon Aleksandrijski (10. pr. Krista do 50. nakon Krista) piše djelo o Dekalogu. Ističe da je Bog dao Dekalog narodu neposredno, a Toru preko posrednika — Mojsija. U Dekalogu vidi jezgru i sažetak svega Zakona i židovske

Nastanak

Bibličari govore o kultu (Izl 14, 14—27), o seksualnom (Pnz 27, 14—27) i o etičkom dekalogu. Ovdje se radi o ovome posljednjem koji nam je predan u dvije predaje: elohističkoj (Izl 20, 1 — 17) i deuteronomijskoj (Pnz 5, 6—18). To nam pokazuje da je i Dekalog imao svoju dugu povijest do konačna sastava koje danas posjedujemo. Izrael je dugo radio na Dekalogu.

Od Wellhausena do Eissfeldta (1880.—1960.) u literarnoj kritici prevladava mišljenje da je Dekalog nastao postupno. Dekalog bi bio plod proročkoga propovijedanja u 8. st. prije Krista, i nastao bi u vrijeme babilonskoga izgnanstva, iako pojedine zapovijedi odvojene već postoje i prihvaćene su kao životni ideal. Ipak većina smatra da su i jezgra i izvorni oblik (deset riječi) Mojsijevi, a da se s vremenom dopunjavao nekim pojedinostima.

Pisane su apodiktičkim stilom koji je svojstven Izraelu i ističe apsolutni autoritet Boga saveza.⁴ Dekalog je napisan na kamenim pločama, a to nas uvodi u sredinu drugoga tisućljeća kada se religiozni i politički važni dokumenti nisu pisali na papirusu, nego na kamenu. Iako izričito ne spominju dekalog, možemo reći da ga proroci podrazumijevaju dok smjelo i odvažno predbacuju kraljevima i narodu grijeha koje su poznate iz Deset zapovijedi (Hoš 4,2; Jr 7,9...).

Sličnost i različnost

Danas su nam poznate »knjige mrtvih« iz srednjega carstva (16—12. st. pr. Krista) u Egiptu. To su svjedočanstva nevinosti pokojnika koji dolazi pred suca Ozirisa i ispovijeda. - »Nisam počinio nepravde... Nisam ubio... Nisam ukrao...« Redaju se dugi nizovi.

Dekalog se razlikuje po obliku: u »deset riječi« sažima sve dužnosti i čovjekova prava prema Bogu, obitelji, društvu. Sve je sročeno tako jednostavno, snažno, sažeto. Još je veća i bitnija razlika u duhu kojim se Dekalog nadahnjuje. Nije to, jednostavno, samo prirodno pravo, ni neka ljudska etika, usađena u srce svakoga čovjeka, već je on izričaj vjere u osobnoga Boga koji zavjere. To su prihvatili i kršćani. Rabini, međutim, ustaju protiv toga i ističu da Dekalog nije ni nadomjestak za Toru kao takvu, niti u njemu može biti jezgra Zakona. Zbog tvrdnje minim (kršćana) da je samo to dano Mojsiju na Sinaju (Šemuel bar Nachmann) Dekalog prestaje biti molitva pobožna Židova i ne ispisuje se na tefillin i mezuzah. Tek u srednjemu vijeku rabini će ponovno vrednovati svojstvenost Dekaloga i vidjeti u njemu sadržan Zakon. Sav Zakon, 613 zapovijedi i zabrana, sažet je u Deset riječi (Raschi). (F. DEXINGER, »Der Dekalog im Judentum«, *Bibel u. Liturgie* 2/1986/86—85).

⁴ A. ALT (1934.) dijeli apodiktički formulirani zakon — hok, što je zakon svojstven Izraelu i obvezuje posvuda i ima opću vrijednost; i kazuističko-pravni zakon — mišpat, koji se temelji na općemu pravu i susrećemo ga u Sumerana, Asiraca, Hetita... počinje s »kad«, »ako« i uzima u obzir okolnosti u kojima je djelo počinjeno.

hvaća u čovjekov privatni i javni život, a to je nepoznato u Egiptu. Deset zapovijedi ispovijest su vjere u jednoga Boga koji je ovdje i sada, a ne samo u onozemnosti, koji je prisutan u ovozemnosti i traži, zahtijeva i obvezuje. Osim toga, Bog je objave Bog nutrine, obvezuje u savjesti, traži podložnost čovjekova srca i nutrine, i takav se Bog ne može prevariti farizejskom ispoviješću nevinosti, kako nam to pokazuju egipatski tekstovi.

U Asiriji postoje egzorcistički tekstovi. Svećenik pita bolesnika da li je uvrijedio boga, prezreo božicu... Prezreo oca i majku... Mjesto »ne« rekao »da« i obratno...

I ovdje možemo reći da je razlika i u obliku, a još bitnija u duhu. Kod babilonskih obreda posrijedi je magija: određenim se izričajima želi djelovati na božanstvo, ovladati njime, instrumentalizirati ga. Daleko je to od duha Dekaloga. Dok ih čitamo, Božji su imperativi upravljani svakome od nas, a Bog traži da živimo svoje zajedništvo s njim i svoje bratstvo međusobno. Zato je Dekalog zaista jedincata veličina na starome Istoku.⁵

II. GRADA DEKALOGA

Predaje

Dekalog nam je predan u dvije predaje: elohističkoj (Izl 20, 1 — 17) i deuteronomijskoj (Pnz 5, 6—18). Prva donosi Dekalog unutar sklapanja saveza na Sinaju, druga unutar velikog Mojsijeva govora u zemlji moapskoj. Obje govore o pločama na kojima je napisan. U biti se poklapaju. Druga više ističe humanu notu: subotnji je počinak dan kad može otpočiniti i sluga i sluškinja; žena nije samo kućni predmet, nego posebna veličina; Bog ljubomorni određuje čovjekove vrednote.

U svakoj predaji postoji deset riječi, a to je broj punine.⁶

Podjela

U tijeku stoljeća nastali su različiti načini brojenja dekaloga, ali ostaje uvijek broj deset.⁷

⁵ H. HAAG, *Bibel-Lexikon*, Benziger Verlag, 1968², »Dekalog«, 320.

⁶ Broj deset temelj je dekadskog sistema. Služi za mjere i težine, za tekućine i novac. Izrael desetinu svih prvina mora prinostiti Jahvi. Upotrebljava se kao jedinica za grupu radnika (Lv 26, 26), vojnika (1 Sam 25, 5). Simbolika broja deset prisutna je u sakralnoj arhitekturi; svetinja nad svetinjama ima 10 x 10 lakata; kerubi su visoki 10 lakata, a raspon im je krila također 10 lakata; u Salomonovu hramu stoji deset stolova za prinose, deset zlatnih svijećnjaka, deset umivaonika... Deset zapovijedi čini se da odgovara deset prstiju na ruci, da se lakše pamte i provedu u djelo.

⁷ Redosljed je hebrejskoga teksta Izl 20, 13—15 i Pnz 5, 17—19 isti: ubojstvo, preljub, krađa. Grčki prijevod (LXX) u Izl 20, 13—15 ima preljub, krađa, ubojstvo; u Pnz 5, 17—19: preljub, ubojstvo, krađa. Filon, papirus Nash i Ps Filon slijedi

Talmud uzima kao prvu zapovijed: »Ja sam Jahve, Bog tvoj...«, a druga povezuje zabranu slika i štovanje drugih bogova. Klement Aleksandrijski⁸ i sveti Augustin⁹ ispuštaju »zabranu slika«, a zabranu poželjenja dijele na dvoje: Ne poželi žene... Ne poželi kuće... Taj način usvojen je u Rimskoj crkvi i od 15. st. nalazimo ga u svim katekizmima. Luteranska crkva slijedi isti raspored.

Josip Flavije, istočni oci, grčka Crkva, kalvinisti, anglikanci i reformatori uzimaju kao drugu zapovijed »zabrana slika«, a zabranu poželjenja povezuju u jednu zapovijed, desetu. Ovakav raspored bolje odgovara izraelskom duhu i samome tekstu pa ga slijede i mnogi katolici.

Kako su »riječi« zvučale u prvotnom obliku, teško je reći. Svoj izvorni oblik sačuvale su dvije zapovijedi: Ne ubij. Ne ukradi. One su zaista jedna »riječ« u izvornom Vjerojatno su tako zvučale i druge.

Imali bi ovaj obrazac: I. Nemaj drugih bogova osim mene; II. Ne pravi sebi urezana lika; III. Ne izusti uzalud ime Jahve-, IV. Svetkuj subotu; V. Ne obesčašćuj oca i majku svoju; VI. Ne ubij; VII. Ne čini preljuba; VIII. Ne ukradi; IX. Ne svjedoči lažno protiv bližnjega svojega; X. Ne poželi žene, kuće bližnjega svojega.¹⁰

Osim četvrte, sve počinju s »ne«. Ipak zabrana ima pozitivniju i univerzalniju obvezu nego se to čini na prvi pogled. Ako nekome reknemo na raskršću: pođi ovim putem da bi stigao do cilja, znači da nijedan drugi put ne vodi cilju. Ako mu reknemo:

grčki tekst, jednako i Lk 18, 20; Rim 13, 9; Jak 2, 11; dok Mt 5, 21—30; 15, 19; 19, 18; Mk 10, 19 slijede hebrejski tekst. Koji je red izvorniji? H. GESE dijeli Dekalog na pet parova koji označuju i ograđuju područje svetog u koje Izrael ulazi. To bi bili ovi parovi:

I.	Nemaj drugih bogova	II.	Ne pravi likove...
III.	Ne izusti...	IV.	Svetkuj dan Gospodnji
V.	Poštuj roditelje	VI.	Ne čini preljuba
VII.	Ne ubij	VIII.	Ne ukradi
IX.	Ne reci lažna svjedočanstva	X.	Ne poželi...

Prema tome, u središtu je svetost obitelji, treći par-, roditelji — preljub, i to bi bio izvorniji redosljed (H. GESE, *nav. dj.*, 63—80).

⁸ KLEMENT ALEKSANDRIJSKI, *Strom* 6, 16.

⁹ AUGUSTIN, *Quaest. in Ex* 7, 1.

¹⁰ Izvorno zapovijed je bila jedna riječ. Danas su neke posebno produžene. Ako podijelimo zapovijedi na dvije ploče: na jednoj tri i na drugoj sedam zapovijedi, imali bismo na prvoj 122 riječi, a na drugoj 41 riječ; ako podijelimo po pet zapovijedi na svaku ploču, na prvoj bi bilo 139, a na drugoj 24 riječi. E. Nielsen predlaže izvorno čitanje s četiri riječi i svaka zapovijed počinje s »Ne«. Na hrvatskome to bi glasilo ovako: I. Ne smiješ pred drugim bogom pasti na zemlju, II. Ne čini sebi lika, III. Ne izusti ime Božje uzalud, IV. Ne radi u dan subotnji, V. Ne smiješ prezreti oca i majku svoju, VI. Ne čini preljuba sa ženom bližnjega, VII. Ne prolijevaj krvi bližnjega svoga, VIII. Ne ukradi, IX. Ne budi lažni svjedok bližnjemu, X. Ne smiješ kuće bližnjega prisvojiti. E. NIELSEN, *nav. dj.*, str. 68.

Ne idi ovim putem, znači da, osim toga puta, svi ostali vode k cilju.

Dvije ploče

Od starine dekalog se ispisuje na dvjema pločama.¹¹ Sastoji se od proslova: »Ja sam Jahve, Bog tvoj...« i deset riječi koje se obično dijele u dva reda: odnosi prema Bogu (vertikala); i onosi prema sebi, drugome, društvu (horizontala).

Zapovijedi se obično dijele po pet na svakoj ploči: tako Židovi, grčka Crkva... uzimajući kao drugu zapovijed: »Ne pravi sebi urezana lika. Peta traži poštovanje prema roditeljima. Dakle, strahopoštovanje pred Bogom koji daje život što ga roditelji prenose. I na drugoj je ploči pet zapovijedi koje uređuju odnose dužnosti, čovjekova prava na život, obitelj, dobar glas, životni prostor, potomstvo. Katolici ih obično dijele tako da se na prvoj ploči ispisuju tri zapovijedi (ispušta se zapovijed »Ne pravi sebi urezana lika«) i određuju odnose prema Bogu, a na drugoj sedam zapovijedi koje određuju odnose prema bližnjemu, a roditelji su čovjekov prvi bližnji.¹²

Slijedit ćemo tu podjelu na temelju elohističke predaje (Izl 20, 1 — 17) osvrćući se na neke značajke deuteronomijske predaje (Pnz 5, 6—18).

III. PORUKA DEKALOGA

Božje riječi u Dekalogu sadrže najprije: a) Proslov (Izl 20, 2) zatim, b) zapovijedi koje određuju odnose prema Bogu ili ljubavi prema Bogu (I.—III. odnosno I.—IV.; Izl 20, 3—11) i c) zapovijedi koje određuju odnose prema bližnjemu ili ljubav prema bližnjemu (IV.—X. odnosno V.—X.; Izl 20, 12-17).¹³

a) *Proslov*

Ja sam Jahve, Bog tvoj, koji sam te izveo iz zemlje egipatske, iz kuće ropstva (Izl 20,2).

Povijesni nam je okvir poznat: brdo Sinaj, pustinjska samoća, narod podno brda. Jahvn glas kao grmljavina. Jahve sklapa

¹¹ Danas se postavlja pitanje jesu li zapovijedi, ispisane na dvjema pločama, bile raspoređene tako kako smo naviknuli da je na jednoj bilo tri, a na drugoj sedam zapovijedi ili pak na jednoj pet i na drugoj pet. Imajući u vidu sklapanje saveza kod susjeda, osobito kod Hetita, ugovor je saveza ispisan na dvjema pločama: jedna se pohranjivala u hramu boga vladara koji nudi savez, a druga u hramu boga vazala s kojim se sklapa savez. Budući da je u sklapanju saveza na Sinaju Jahve Bog koji nudi savez i Izrael nema drugoga boga nego Jahvu, obje ploče ugovora s istim tekstom pohranjene su u Kovčegu saveza.

¹²Vidi bilješku 10.

¹³ U zagradama je brojenje prema židovskom načinu.

savez sa svojim narodom. Temelj su saveza Deset riječi. Jahve se predstavlja svojem narodu i iznosi što je učinio za njega.¹⁴

Jahve se ne predstavlja kao Stvoritelj i Gospodar svemira kojemu se mora pokoriti svako biće, iako ima na to pravo, a još manje kao neko kruto božanstvo koje želi samovoljno zapovijedati. Bog se predstavlja kao Jahve, kao Prisutni Bog koji se pokazao takvim u znamenjima i čudesima Izlaska, kao »Bog tvoj« što je izričaj saveza, dakle, Bog saveza koji trajno želi ostati u savezu s nama; kao Bog Izbavitelj i Spasitelj koji nas izbavlja od grijeha, otuđenja, propasti, sotone... što sve označuje »Egipat«, »kuću ropstva«.

Bog nas najprije čini slobodnima, spašava nas i izbavlja. Dekalog ništa ne kazuje zarobljenu čovjeku, robu vlastitih požuda i opaćina. Samo je slobodan čovjek raspoloživ da poslušna Božji glas. Ispunjenje »zapovijedi« ne ostvaruje izbavljenje i spasenje, to je milosni dar. Deset riječi samo su pokazatelji, temelj i način kako možemo živjeti Božju spasiteljsku, savezničku i osloboditeljsku ljubav, kako možemo živjeti kao slobodna Božja djeca, kao spašeni i slobodni ljudi.

Stoga je opsluživanje »Deset riječi« odgovor u vjeri i ljubavi Bogu Izbavitelju i Spasitelju, očitovanje ljubavi i zahvalnosti Bogu koji nam čini toliko dobro. Jamstvo naše istinske slobode i spasenja.

Cesto zaboravljamo povijesni okvir (za kršćane to je pashalno otajstvo) i stoga ove »riječi« doživljavamo kao zapovijedi i zakone koji nam oduzimlju nešto od našega dostojanstva, našu slobodu, samostalnost, odgovornost, radost, a ne kao ono što one uistinu jesu: jedini put pravoj slobodi, iskustvo i svijest ljubavi Boga našega, ostvarenje spasenja, puninu radosti i života.

b) *Odnosi prema Bogu (Izl 20, 3—11)*

Prva riječ: nemaj drugih bogova uz mene

»Nemoj imati drugih bogova osim mene« (Izl 20,3)

»Osime mene« ili »uz mene« ili »nasuprot meni« ili »u mojoj prisutnosti«. Bog se predstavlja kao jedini, pravi i živi Bog. Veliki duhovi u Grčkoj i u Egiptu došli su do ideje jednog Boga. Ali to je Bog filozofa, sila, moć, ali ne Osoba koja ljubi čovjeka, koji je prisutan u njegovoj povijesti i u njegovu životu, Bog unutrašnjosti i sveobuhvatnosti, kome čovjek mora odgovoriti riječima i djelima, iskreno i vjerno.

Izrael su uvijek privlačili »bogovi«, božanstva prirode, plodnosti, užitka... Ti »bogovi« privlače kroz vjekove, a posebno da-

¹⁴1. FUCEK, »Ja sam Jahve, Bog tvoj«, u *OŽS* (1985) 382—393

nas: seks, novac, mjesto, položaj, užitak, droga...¹⁵ Nitko i ništa nema pravo na naslov Boga, da se stavi Bogu uz bok, da sjedne na njegovo mjesto, da sebi prisvaja naslov Boga, da se natječe s njime. Samo Bog živi i pravi.

Prva nam riječ pokazuje kako možemo ostvariti punu slobodu od krivih i lažnih bogova, da živimo za Jednoga Boga i da poput Boga našega i mi živimo »za druge« donoseći im spasenje, radost i mir. Zato je prva riječ velika povelja slobode i ljubavi, radosti i mira.

Druga riječ: Ne pravi sebi urezana lika

Ne pravi sebi urezana lika ni kakve slike onoga što je gore na nebu, ili dolje na zemlji, ili u vodama pod zemljom. Ne klanjaj im se niti im služi. Jer, ja sam Jahve, Bog tvoj, Bog ljubomoran, koji kažnjava grijehe otaca — onih koji me mrze — na djeci do četvrtog koljena, a iskazujem ljubav tisućama koji me ljube i vrše moje zapovijedi (Izl 20, 4—6).

Jednostavna se riječ bila u tijeku vremena proširila.

Lik-pesel znači predmet napravljen od drva, kamena, metala. Ovdje se; misli na predočivanje božanstva ljudskim, životinjskim, ili mitskim likovima kojima će se čovjek klanjati. Izrael kao i svi narodi nose u sebi sklonost da napravi »boga« po svojem ukusu, po ljudskoj mjeri, na svoju sliku, da po tom predmetu zagospodari silama u prirodi, da božanstvo iskorištava za svoje hirove. Bog je uvijek onaj Drugi. Ova Božja riječ oslobađa čovjeka od mistifikacije likova i otkriva njihovu kobnu moć kojom ona pridonosi čovjekovu otuđenju, od magije svake vrste koja je uvijek negacija religije, od slijepih sila prirode i materije koja u čovjeka donosi strahove i jezu.

U dopuni govori se u ovoj riječi o Božjoj »ljubomori«. Jezik je iz zaručničkog života. Proroci će objaviti da sinajski savez nije bio neki pravni ugovor, nego izraz Boga ljubavi. Jahve je Zaručnik, a Izrael njegova zaručnica koju ljubi ljubavlju »ljubomornom«. Njegovat ljubav ne poznaje granica (iskazuje ljubav tisućama) prema omima koji ga ljube. Što se pak tiče onih koji ga »mrze«, Bog kažnjava njihov grijeh, ali se ipak njegov gnjev zaustavlja na djeci do trećega koljena. Kaže se da je čovjek iracionalan, u mržnji. Bog je takav u ljubavi. Bog ljubi. To u meni budi osjećaj sigurnosti, smirenosti, radosti.

Živimo u doba slika. A slika ima zavodljivu, gotovo magijsku moć. Današnji čovjek stvara svoje idole na svakome koraku, stvara ih po svojem ukusu, idole dražesne i prihvatljive. Propagira ih s vim sredstvima javnoga priopćivanja. I dobro znamo koliko moć ti idoli imaju na današnjega čovjeka! Ova Božja riječ op-

¹⁵ Jedna bogohulna pjesma američkih narkomana pjeva drogi kao bogu osloboditelju, sp*asitelju, izbavitelju...

tužba je moderne idolatrije novca, seksa, moći, standarda koji porobljuje današnjega čovjeka, optužba je protiv lažne slike Boga koju svaki sebi pravi po svojoj mjeri i ukusu, optužba je ravnodušnosti društva uronjena u blagostanje, ovozemnost, u prividnost. Ona je ujedno poziv da upoznamo istinskoga Boga, živoga i pravoga, i da brišemo poimanje »boga« kao »strašilo za vrapce« ili »začepljivača naših rupa« te otkrijemo istinski Božji lik koji susrećemo u svojemu bližnjemu, u Isusu Kristu, i doživimo istinsku slobodu i radost u svojemu životu.

Druga (treća) riječ: ne izusti imena Gospodina Boga svojega uzalud

Ne izgovaraj uzalud ime Jahve, Boga svoga, jer Jahve ne oprašta onome koji uzalud izgovara ime njegovo (Izl 20,7).

Ime je isto što i osoba. Koristiti se imenom znači koristiti se osobom, činiti njome što hoćemo. Na tome se temelje magija, čaranje, egzorcizmi, uroci, talismani toliko prošireni po starome Istoku. Jahve nije na raspolaganje čovjeku da se njima može služiti po svojoj volji. On je Spasitelj, Prisutni Bog, Bog saveza, ali uvijek ostaje slobodan, neovisan, nedokučiv. Ne mogu -se instrumentalizirati ni Jahve ni njegovo Ime. Njemu se može samo služiti; hvaliti, slaviti i blagoslivljati njegovo Ime.

Božje Ime prisutno je, na žalost, u našem narodu u psovci, kletvi, krivoj zakletvi. I to naječšće u onih koji tvrde da Bog ne postoji, da ne vjeruju u njega, da je to samo tlapnja. Čudno. Ne mrzi se ono čega nema, kao što se ne ljubi ono čega nema. Tako i nesvjesno psovači potvrđuju da Bog postoji, da ih on progoni, da mu ne mogu pobjeći. Ali kako bolno i gorko priznanje! Psovka je gnusni atentat na svetost Božjega Imena. Izraelski je narod kažnjavao psovače kamenovanjem (Lv 24, 10—16). U srednjem vijeku pokušali su drastičnim mjerama obustaviti psovku. Danas mnoge zemlje to pokušavaju na kulturni način. Jedini lijek protiv psovke jest osnažiti ljubav i poštovanje prema svetomu Božjem Imenu, dati mu puno značenje. Tko poznaje Boga, tko ga ljubi, ne psuje, ne zloupotrebljava Božje Ime. Naprotiv, neprestano ga slavi, hvali, blagoslivlja, zaziva u radosnim i u teškim trenucima svojega patničkog života.

Treća (četvrta) riječ: Spomeni se da svetkuješ dan Gospodnji
Znatne su razlike između dviju predaja ove Božje riječi:

Sjeti se da posvetiš dan subotnji. Šest dana radi i obavljaš svoj posao. A sedmoga dana je subota, počinak posvećen Jahvi, Bogu tvojemu. Tada nikakva posla nemoj raditi: ni ti, ni tvoj sin, ni tvoja kći, ni tvoj sluga, ni tvoja sluškinja, ni tvoja živina, ni stranac koji se nađe unutar tvojih vrata. Ta i Jahve je šest dana stvarao nebo, zemlju i more i sve što je u njima, a sedmoga je da-

na počينو. Stoga je Jahve blagoslovio i posvetio dan subotnji (Izl 20, 8—11).

Dan subotnji obdržavaj i svetkuj, kako ti je naredio Jahve, Bog tvoj. Šest dana radi i obavljaj svoj posao. A sedmi je dan subota posvećena Jahvi, Bogu tvome. Tada nikakva posla nemoj raditi, ni ti, ni sin tvoj, ni kći tvoja, ni vol tvoj, ni magarac tvoj, niti ikakvo živinče tvoje, niti došljak koji je u tvojim gradovima; tako da mogne otpočiniti i sluga tvoj i sluškinja tvoja kao i ti. Sjeti se da si i ti bio rob u zemlji egipatskoj i da te odande izbavio Jahve, Bog tvoj, rukom jakom i ispruženom mišicom. Zato ti je zapovijedio Jahve, Bog tvoj, da držiš dan subotnji (Pnz 5, 12—15).

Ova i iduća riječ izražene su u pozitivnome obliku: posveta vremena i posveta obitelji, izvori su naroda i jamstvo kontinuiteta Božjega naroda, a to stalno potvrđuje povijest Izraela.

Dvije se predaje razlikuju i po sadržaju i po motivu subotnjega počinka, iako se u bitnosti slažu. Elohistička je više teocentrična: subota je spomen Božjega počinka nakon šest dana stvaranja. I njegov narod mora nastaviti djelo stvaranja svojim radom i posvetiti ga subotnjim počinkom. Deuteronomijska je više usmjerena antropocentrički: subota je spomen izbavljenja iz Egipta, slavlje »Pashe« Gospodnjega prolaza, slavlje završetka ropstva, otuđenja, slavlje slobode i spomen saveza. Ističe se humana nota da je to dan počinka jednak i za sluge i sluškinje kao i za sve životinje. Naglasak je ovdje na tome da je subota za čovjeka, dok elohistička predaja više ističe da je subota za Boga.

Najdublji smisao subotnjega počinka i slavlje jest istrugnuti se iz začaranoga kruga prirodnih sila, vrijeme posvetiti Bogu, posvetiti se razmatranju i molitvi. Na to podsjećaju izričaji: Spomeni se (*zavr*) što je kulturni izraz za slavlje. Posvetiti podsjeća na posvetu prvorođenca, desetine, prvina. Sabat u dnu kazuje »dovršenje«. Život teži blagdanu, rad svojem dovršenju. Rad nema vrijednost u sebi, nego teži ostvarenju, uspjehu, počinku. Zapovijed uključuje obvezu rada. Tko ne radi, ne može svetkovati. Rad koji završava u subotnjem počinku sabata oplemenjuje čovjeka, uzdiže i donosi mu radost i svečanost. Zato Izrael kroz stoljeća svečano i blagoslovno slavi svoje subote. Subota se čeka kao kraljica, slavi se kao svečani i radosni dan, ona je tjedni spomen pashe i saveza, slavlje čovjekova rada i stvaralaštva. Slavlje subote jedna je od tajni koju su Židovi nadživljeli unatoč svim raspršenostima progona i pogromima kroza svoju dugu mučnu povijest.

c) *Odnosi prema bližnjemu (Pnz 20, 12—17)*

Četvrta (Peta) riječ: Poštuj oca i majku da dugo živiš i dobro ti bude na zemlji¹⁸

¹⁸ M. ZOVKIĆ, »Starozavjetni i novozavjetni sadržaj 4. zapovijedi« u *BSI—2* (1986) 26—42.

Poštuj oca svoga i majku svoju, da imadneš dug život na zemlji koju ti da Jahve, Bog tvoj! (hl 20,12).

Poštuj oca svoga i majku svoju, kako ti je Jahve, Bog tvoj, zapovijedio, da dugo živiš i dobro ti bude na zemlji koju ti Jahve, Bog tvoj, daje (Pnz 5,16).

Izvorno je vjerojatno glasilo ovako: Ne kuni oca i majku (Pnz 27,16). Zapovijed je upravljena ne samo djeci nego više starijima. Poštuj (*kabad*) znači — ono što ima težinu, što je važno, što se cijeni. Dakle, svu važnost i brigu moraš posvetiti ocu i majci, skrbiti za njih, osigurati im sretnu starost, ne ostaviti ih usamljene, bez obzira na to jesu li dostojni časti ili nisu.

Teolozi raspravljaju o tome pripada li ova riječ prvoj ili drugoj ploči. Možemo reći i jednoj i drugoj. Roditelji imaju božanski autoritet, prisno su povezani s Božjim stvarima, s Božjom svetošću, s Božjim kultom. Bog i život dolaze po roditeljima. Naša je povijest povijest našega oca i naše majke. Roditelji su prvi vjeroučitelji. Uz njihovu pomoć dijete se upoznaje s Bogom i u njima ono otkriva sliku o Bogu koji je Otac i ima majčinsko srce (Hoš 11, 1—4; Jr 31—20). Poštovanje roditelja više obvezuje od samog kulta. Tu zapovijed moraš ispuniti pa makar morao prosjačiti od kuće do kuće, uče rabini.

To je jedina zapovijed s obećanjem: »da dugo živiš i dobro ti bude na zemlji«. Dug i sretan život na obiteljskoj baštini. Ali i svaka zemlja postaje dobra i ugodna ako se ispunjava ta riječ. I to je jedna od tajni Izraela da im tuđa zemlja nije »tuga golema«.

Danas se roditelji tuže na nezahvalnost djece. Ova pak žele biti neovisna, protivnici su autoriteta, ne žele nikakvo tutorstvo, pa ni roditelja. Nešto je zatajilo u našem odgoju. Roditelji odviše ističu svoj autoritet, svoju riječ, a zaboravljaju da se poštivanje roditelja mora temeljiti na ljubavi, na uzajamnu povjerenju, na zajedništvu života. Zato se ne smije isticati vlastiti autoritet, naglašavati zakon, prijetiti kaznama, nego treba biti svjedok vjere, ljubavi, žrtve predanja za djecu. **JNa** zaiost, aanas stariji pružaju lažni lik ostvarenja čovjeka: ideal vide u bogatstvu, u obilju, u položaju, u užitku; kao uzor mladima postavljaju čovjeka sile, bogatstva, moćna, ugledna, slavna, a malo se govori o predanju, o životu za druge, o ljubavi prema Bogu, o pobudi za rad za bolju budućnost i djece i naroda. Zato je ova Božja riječ poruka, opomena i poziv i roditeljima i djeci na preobražaj života, istinsko vrednovanje ljudskih i božanskih vrednota, na poštovanje života.

Peta (šesta) riječ: Ne ubij

Ne ubij!(Izl 20,12)

To je najkraći redak u hebrejskoj Bibliji (samo jedna riječ). A tako važan. Ističe vrednotu života, koju treba čuvati, njegovati, razvijati. Život je dar Božji i Bogu pripada. Ubiti bližnjega znači

atentat na Boga, jer čovjek je stvoren na »Božju sliku«. Zato ta zapovijed gubi snagu u onima koji Boga ne priznaju. »Ako Boga nema, sve je dopušteno« (Dostojevski). Nastaje kaos. Brat ubija brata.

Ovdje se radi o riječi *rašah* koja se u Bibliji pojavljuje 40 puta i upotrebljava se samo za ubojstvo osobnoga neprijatelja, za smrt koja ruši život u zajednici i koju čovjek uzrokuje nekim svojim hotimičnim hirom.

»Ne ubij«, zahvaća sva područja života. To je zaštita života u svim njegovim fazama od začeca do smrti. Traži da očuvamo i svoj i tuđi život, da netko ne umre od gladi, da svatko može u potpunosti razvijati svoje sposobnosti, da živi slobodno; da u sebi ugušimo svaku želju za osvetom, agresijom, mržnjom, neprihvatanje drugoga...; da ne ubijamo Boga u srcima drugih jer time najviše ugrožavamo i svoj život i život čovječanstva.

*Šesta (sedma) riječ: Ne sagriješi bludno
Na čini preljuba (Izl 20,14)¹⁷*

Ova riječ čuva obitelj i čini je nedirnutom kao i život. Tiče se nevjere u braku, ali uključuje i ostale grijehove koji ruše svetost braka i čovjekovo dostojanstvo, kao što su rodoskrvnuće, prostitucija, bestijalnost, samozadovoljavanje. Sve su to grijesi protiv svetosti i dostojanstva osobe, grijeh egoizma, protiv života.

Preljub je grijeh protiv ljubavi, protiv braka, protiv svetosti obitelji i ruši temeljnu zajednicu ljudskog društva. Stoga se taj grijeh kažnjavao na cijelome prednjem Istoku, i to redovito smrću. Pravno je utemeljeno: žena je posjed muža i samo pri apsolutnoj ženinoj vjernosti potomak je zaštićen. Preljub razara tri kuće: kuću muža, kuću preljubnika, kuću roditeljsku.

Za razliku od staroga istočnog svijeta gdje je preljub shvaćen kao pravni prekršaj prema mužu i presuda je u njegovim rukama, Biblija preljub vidi kao grijeh protiv Božje svetosti (Post 12, 10–20; 20,6; 39,9; 2 Sam 12,1). Čini se da je, u starijim tekstovima, za preljub bio kažnjen muškarac (faraon, Abimelek, David). Tek deuteronomijskom obnovom i žena je preljubnica kažnjena kamenovanjem zajedno s čovjekom, ako se preljub zbio u gradu (u muževoj kući: Lv 20,10; Pnz 22,22; Ez 16,40; Izr 6,27–35; 7,5–27).¹⁸

Šesta riječ otkriva vrednote seksualnoga života i ljubavi. Ona je oslobođenje čovjeka od strasti koje ga porobljuju, čovjekovo uzdignuće da u svojem životu ostvari otajstvo Božje ljubavi, da znade živjeti i žrtvovati se za druge, a to stvara trajnu sreću i životnu radost. Ona omogućuje da se život rađa i razvija u ozračju ljubavi i žrtve, a to je najvažnije za rast novoga naraštaja. U

¹⁷Vidi bilješku 7.

¹⁸A. PHILIOOS, »Another Look at Adultery«, u *JSOT2D* (1981) 3–25.

današnjemu konzumističkom društvu seks je moć, a ljubav je nevrjedna. A ipak samo ljubav rađa život i čini čovjeka sretnim, ljubav koja dolazi od Boga i znak je saveza između Boga i Izraela (Mal 2,10—12; Ef 5,22—23).

Sedma (osma) riječ: Ne ukradi!

Ne ukradi! (Iz\ 20,15)

Zabranjuje se svako lišavanje čovjeka slobode i svega onoga što mu je potrebno za očuvanje života, kao posjed, imanje, zaslužena plaća. Čini se da je ova riječ najprije uperena protiv trgovaca koji trguju djecom, ljudima za rad, bijelim robljem¹⁹, zatim na krađu životinja, koja je osobito bila raširena među nomadima (Post 30,33; 31,39) te, napokon, općenito na otimanje posjeda, imovine i zaslužene plaće.

Ova riječ brani dostojanstvo čovjeka stvorena za slobodu protiv svakoga porobljivanja čovjeka po čovjeku, da može živjeti dostojno i dolično u prostoru i vremenu, da ima sve što mu je potrebno za život. Zabranjuju se svaka krađa, ustezanje pravedne plaće radnicima, varanje čovjeka u trgovini, u posjedu, u imanju. Uperena je protiv »mogućnika« koji zgrću sebi blago nepravedno šireći granice svojih posjeda, protiv trgovaca s lažnom vagom, protiv bezdušnih lihvara.

Ovom zapovijedju u našim vremenima zabranjuje se i zagađivanje zraka, uništavanje šuma, trovanje vode i svega onoga što je nužno za dostojan čovjekov život na zemlji.

Osma (deveta) riječ: Ne reci lažna svjedočanstva

Ne svjedoči lažno na bližnjega svojega (Izl 20,16)

Svjedočiti — *anah* — znači podignuti glas, uzeti riječ, svjedočiti na sudu. Tiče se na lažnog tužitelja i svjedoka i ista kazna čeka i jednoga i drugoga (Izl 20,16; Pnz 19,16).

Laž je važan element u lažnome svjedočanstvu. Zato je ova riječ osuda svake vrste laži koja se protivi Bogu koji je istina i razara skladni život naroda saveza.

Ova je zapovijed i danas vrlo važna. Pismo kaže: »Teško je pasti u ruke Boga živoga!« Danas kažu: »Kako je gorko pasti u ruke ljudi«. Danas svaki svakoga optužuje, sudi, otkriva golotinju drugoga... Svatko je krivac, sudac, tužitelj, branitelj, svjedok. Za ljude na položajima to obavljaju reporteri i novinari preko snažne mreže sredstava društvenog priopćivanja. Za male ljude to obavljaju mali ljudi u susjedstvu, poznanici, »prijatelji«. Ova zapovijed ima važnu ulogu u liječenju današnjeg društva. Jedini je lijek: ljubiti i činiti istinu.

Deveta (deseta) riječ: Ne poželi tuđega ženidbenog druga.

Deseta (deseta) riječ: Ne poželi nikakve tuđe stvari.

¹⁸ Vidi HAAG, *Bibel-Lexikon*, 320

Ne poželi kuće bližnjega svoga! Ne poželi žene bližnjega svoga; ni sluge njegove, ni sluškinje njegove, ni vola njegova, ni magarca njegova, niti išta što pripada bližnjemu tvome! [Iz\ 20,17]

Ne poželi žene bližnjega svoga! Ne hlepi za kućom bližnjega svoga, njivom njegovom, slugom njegovim, sluškinjom njegovom, volom njegovim, magarcem njegovim, ni za čim što je bližnjega tvoga (Pnz 5,21).

Dvije predaje razlikuju se u trima točkama: kuća — žena: u drugoj žena je na prvome mjestu i nije kućni predmet; druga dodaje i »polje«; i glagol *hamad* — ne prisvoji — u prvoj predaji vrijedi za sve; u drugoj samo za ženu, dok za ostale *avah* — poželjeti. Stari grčki prijevod uvijek to prevodi glagolom »poželjeti«. Odatle on u našim prijedovima. Zato se i u katekizmima ističe zabrana želje za tuđom ženom ili stvarima i povezuju se sa 6. i 7. zapovijedju kojom se zabranjuju čini.

Vjerojatno je da izvorno ova zapovijed (dvije zapovijedi) brani brak i posjed Izraelca koji je odustan zbog trgovine, ili je u zabljeništvu, ili pak na hodočašću. Stari su zakonici dopuštali mogućnost da žena pet godina nakon muževa nestanka sklopi novi brak. Ova zapovijed to apsolutno zabranjuje. Takvo tumačenje temelji se na značenju glagola *hamad* koji znači poželjeti, hlepiti, prisvajati često povezano s krađom (Pnz 7,23; Jš 7,21; Mi 2,2; Izl 34,24). Zapovijed zabranjuje ne smao krađu nego i prisvajanje dobara koja privremeno nemaju gospodara (usp. Rud 4,3; 2 Kr 8,1—6).²⁰

Pod utjecajem proročkoga navještaja ova se Božja riječ pounutrašnjuje. Zabranjuje želje, požudu za udanom ženom i obuzdava strast u čovjeku (Sir 9,5), osigurava dostojanstvo i slobodu i žene i svjedočanstvo je čovjekove neporočnosti (Job 31,1). Ne poželi »kuće«, što znači da zabranjuje otuđivanje svega što pripada bližnjemu, što mu je potrebno za život, što mu je potrebno da ostvari dostojan život. Tom zapovijedu obuzdava se ona često neobuzdana pohlepa za dobrima što ih posjeduje bližnji, izvor tolikih zala u društvu.

Zaključak

Dekalog — Deset riječi — u svojem je izvornu obliku sročćen jednostavno. No svojom snagom on nadilazi prostor i vrijeme, vrijedi za svaku zemlju, za svako doba, za svaki društveni oblik, za svaku civilizaciju. Temelj je mirna i sređena suživota među ljudima. Uvijek je to obrana života, brani i uzdiže čovjekovo dostojanstvo, odgaja čovjeka za istinsku slobodu, za život zajedništva s Bogom i s bližnjim. Izrael prihvaća Dekalog kao znak

²⁰Vidi M. HUTTER, »Das Ehebruch-Verbot im altorientalischen u. alttestamentlichen Zusammenhang, u *Bibel u. Liturgie* 2 (1986) 96—104.

Božje ljubavi, kao milost, kao povlasticu, kao dar Prisutnoga Boga, Boga Izbavitelja, Otkupitelja i Spasitelja. U ispunjavanju Božjih zapovijedi vidi svoj odgovor na Božju neizmjernu ljubav koju je Jahve pokazao svojemu narodu i neprestano je posvjedočuje.

Isus nije došao »dokinuti«, nego »ispuniti« Zakon ili Proroke. To posebno vrijedi za Dekalog. Ispunjenje Dekaloga temeljno je za ulazak u Kraljevstvo Božje (Mt 19,17s i par.), ali nadodaje: i »ljubi bližnjega svoga kao sebe samoga« (Mt 19,19). Isus donosi samo zapovijedi s druge ploče, jer tko njih izvršava, ispunjava i propise s prve ploče. »Tko ne ljubi svog brata koga vidi, Boga kog ne vidi ne može ljubiti« (1 Iv 4,20). Najveća je i prva zapovijed: Ljubi Gospodina Boga svojega, a druga je ovoj jednaka: Ljubi bližnjega kao samoga sebe. O tim dvjema zapovijedima visi sav Zakon i Proroci (Mt 22, 37—40).

Objavivši Boga kao Oca kojega možemo tako zvati, Isus će još jače produhoviti zapovijedi s prve ploče. Osim toga, on će pokazati kako novim Duhom i novim srcem treba ispunjavati te zapovijedi, jer za Isusova učenika i sljedbenika one nisu ispisane na kamenim pločama, nego u srcima otkupljena i spašena čovjeka. On ističe dostojanstvo čovjeka obnovljena u Duhu koji zna istinski vrednovati važnost žrtava Bogu i slavlje subote, jer sve je to stvoreno radi čovjeka, a ne obratno (Mk 2,27; 7,11...)

Zapovijedi ispisane na drugoj ploči Isus radikalizira i pounutrašnjuje: ispunjenje tih zapovijedi plodovi su Duha. Ne samo ubojstvo nego i srdžba, ljutnja, uvreda na brata grijesi su koji se kažnjavaju ognjem paklenim (Mt 5,21 s). Ne samo preljub nego i požudni pogled na ženu već je preljub u srcu (Mt 5,27). Krist ne samo da zabranjuje krivu zakletvu nego traži od svojih učenika: »Vaša riječ neka bude: Da, da, — ne, ne! Što je više od toga, od Zloga je« (Mt 5,37).

Dekalog neće dakle biti upisan na kamenim pločama, nego »prstom desne Očeve«, Duhom svetim u srcima vjernih da done-se »plodove Duha: ljubav, radost, mir, velikodušnost, uslužnost, dobrotu, vjernost, blagost, uzdržljivost« (Gal 5,22 s).

THE TEN COMMANDMENTS - DECALOGUE

Summary

The Decalogue — ten + saying — in its original form is simple. But with its power it surpasses space and time, is valid for every country, for every age, for every social form, for every civilization. It is the basis of a quiet and ordered coexistence among human beings. It is always a defence of life: it defends and elevates man's dignity; it educates man for the true freedom, for the life of community with God and our neighbour.

Israel accepts the Decalogue as a sign of God's love, as a grace, as a privilege, as a gift of the present God, of God the Rescuer, Redeemer and Saviour. In the fulfilment of the commands of God, Israel sees its own answer to God's immeasurable love, which Yahwe had shown towards his people and has been continually testifying to them.

Jesus did not come in order to abolish the Law and the prophets, but to fulfil them. This is especially valid for the Decalogue. The fulfilment of the Decalogue is essential for entry into God's Kingdom. Jesus emphasises the commandments from the second board, because whoever fulfils them, fulfils also the precepts from the first board. By revealing God as Father, Jesus spiritualizes also the precepts from the first board. He shows how one should fulfil these precepts with a new Spirit and with a new heart. Jesus makes also the precepts from the second board more radical and intrinsic. The fulfilment of these precepts shows the fruits of the Spirit.